

गुरु गोबिन्द सिंह पब्लिक स्कूल

जनवृत्त - 5/बी0, बोकारो स्टील सिटी

कक्षा-10वी0

विषय-संस्कृत

पूर्णांक: 80 अंक

निर्देशाः-

- (i) प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः सन्ति ।
खण्डः (क) अपठित - अवबोधनम्
खण्डः (ख) स्वनात्मक कार्यम्
खण्डः (ग) अनुप्रयुक्त व्याकरणम्
खण्डः (घ) पठित अवबोधनम्
- (ii) सर्वे प्रश्नाः अनिवार्याः ।
- (iii) प्रश्नानाम् उत्तराणि खण्डानुसारं क्रमेणैव लेखनीयानि ।
- (iv) प्रश्नसंख्या अपत्रयम् लेखनीया ।
- (v) उत्तराणि संस्कृतेनैव लेखनीयानि ।

खण्डः - 'क'

अपठित - अवबोधनम् - [10 अङ्काः]

1. अधोलिखित अनुच्छेदं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत -
अनुशासनस्य तात्पर्यम् अस्ति - व्यवस्था नियमो वा । सफले संसारे सर्वा प्रकृतिम् ,
सर्वान् पदार्थान् वा प्रातःकालात् सायं पर्यन्तम् अनुशासनेन शासितान् पश्यामः ।
सूर्यो हि सन्निधमं प्रातः उदेति सायं च गच्छति अस्ताचलम् । सर्वे तद्वदवः यथासमर्थं
प्रकृतेः शोभां वर्धयन्ति । सर्वे खलु रुतद् दृष्ट्वा मानवैः अपि अनुशासनस्य
व्यवस्था पालनीया । जीवने अनुशासनस्य महन्महत्वमस्ति । विशेषतः दान् जीवने
अनुशासनम् अनिवार्यम् । कक्षायाम् सर्वे विद्यते प्रतिविषयं समयविभागः । परीक्षा
अपि निश्चितकाले जायन्ते । ब्राह्मजगत्यापि सर्वत्र अनुशासनं दृश्यते । वृक्षाः समये
फलानि धारयन्ति निर्झराः च जलानि वहन्ति । पक्षिणः अन्नकणान् प्राप्तुम् गगने
विहरन्ति पशवः च भोजनं पाचयितुं मुखं चालयन्ति । इदम् सर्वं सिध्यति यत्
जीवनं सुचारु सफलञ्च भवति ।

I. एकपदेन उत्तरत -

$\frac{1}{2} \times 4 = 2$

- i) व्यवस्था कस्य आशयः ?
- ii) अनुशासनम् कुत्र अनिवार्यम् ?
- iii) जलानि के वहन्ति ?
- iv) वृक्षाः किम् चच्छन्ति ?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत -

$2 \times 2 = 4$

- i) पशु-पक्षिणः किम् कुर्वन्ति ?
- ii) सूर्यः अनुशासनेन किं करोति ?

III. प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितं उत्तरम् चित्वा लिखत -

$1 \times 2 = 2$

- i) 'पश्यामः' क्रियायाः कृतृपदम् किम् ?
1) ते (2) वयम् (3) यूयम् (4) पदार्थाः

ii) 'चन्द्रः' अस्य विपर्यय किम् ?

(1) प्रकृतिः (2) ऋतवः (3) सूर्यः (4) वृक्षः

iii) 'निश्चयेन' अस्मिन् अर्थे किम् अव्ययं प्रयुक्तम् ?

(1) खलु (2) ख्व (3) अपि (4) वा

iv) 'महत्त्वम्' पदस्य किम् विशेषणम् प्रयुक्तम् ?

(1) सर्वम् (2) अनिवार्यम् (3) विशेषतः (4) महत्

IV- अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं लिखत -

खण्ड - २० [रचनात्मक कार्यम्] 15 अङ्का

2. भवती सुमेधा दिल्लीनगरे वसति । दशमकक्षापरान्तम् भवती अध्ययनस्य कां शाखां ग्रहीतुम् इच्छति इति विषये 'सुकन्या' नाम्नीं सरवीं लिखितम् इदम् पत्रम् मञ्जूषातः पदानि विचित्य पूर्यतु, उत्तरपुरित्काम्याम् च लिखतु ।

$\frac{1}{2} \times 10 = 5$

प्रिये (i) -----

दिल्लीतः

तिथिः -----

सस्नेहं (ii) -----

मम दशमकक्षायाः (iii) ----- चोषितः । मया 89% अङ्कः (iv)

----- । अधुना अहं विज्ञानम् (v) ----- इच्छामि । यदि द्वादश -

कक्षानन्तरं (vi) ----- चिकित्साक्षेत्रे स्थानं नापि लब्धवती तदापि

कस्मात् उत्तम महाविद्यालयात् (vii) ----- ऑनर्स करिष्यामि । विज्ञान-
विषये तु मम महती (viii) ----- वर्तते ।

मातृपितृचरणयोः (ix) ----- । उत्तरं शीघ्रम् देयम् ।

तव अभिन्ना सरवी,

(x) -----

[मञ्जूषा
प्रणामाः, अध्येतुम्, भौतिकी विषये, सुमेधा, लब्धाः, सुकन्ये, परीक्षापीरणामः,
अहम्, नमस्ते, रुचिः।

3. मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दसहाय्या चित्रं दृष्ट्वा पञ्चवाक्यानि संस्कृतेन लिखत - $2 \times 5 = 10$

मञ्जूषा

[उत्सवः, दीपकैः, गृहं, कुर्वन्ति,
बालाः, जनाः, सुसज्जितं, प्रसन्नाः,
भवन्ति, विद्युद्दीपकैः, स्फोटकान्,
चालयति, चाक्रियन्तम्]

अथवा

'आदर्शः दानः' इति विषयम् अधिकृत्य मञ्जूषापदसहाय्येन पञ्च संस्कृत-
वाक्यानि लिखत ।

मञ्जूषा - दानः, आदर्शः, सः, गुरुम्, भवति, प्रतिदिनम्, व्यवहार-
कुशलः, प्रियः, सत्यवादी, गुण, निपुणः, अध्ययने, सर्वेषाम्, पुस्तकानां,
करोति, आदरं, नमन्ति, अस्ति ।

श्व०ड - 'ग' [अनुप्रयुक्त व्याकरणम्] 25 अङ्का

4. अधोदत्तेषु वाक्येषु रेखांकितपदेषु संधिं / संधिच्चेदम् कुरुत - $1 \times 4 = 4$

i) त्यागात् + शान्तिः लभ्यते ।

(i) त्यागात्शान्तिः (2) त्यागात्क्षान्तिः (iii) त्यागाच्छान्तिः (iv) त्यागाशान्तिः

ii) वर्षती तु मानसं पलायसे ।

(i) वर्षी + अती (ii) वर्षी + तु (iii) वर्षी + ऋती (iv) वर्षी + ऋतु

iii) मनो निग्रहं वायोशिव सुदुष्करम् ।

(i) वायुः + ख्व (ii) वायोः + इव (iii) वायुः + इव (iv) वायोः + ख्व

iv) पूर्वे + अपि सा इदमेव अकथयत् ।

(i) पूर्वेऽपि (ii) पूर्वे अर्थ (iii) पूर्वार्धपि (iv) पूर्वं अपि

5. रेखांकितपदेषु समासं / विश्रहं कृत्वा लिखत - $1 \times 4 = 4$

i) युगानाम् समूहः चतुर्युगम्

(i) चत्वारि युगानां समाहारः (ii) चत्वारः युगाः (iii) चतुर्णाम् युगानाम् समाहारः ।

ii) तस्य चक्षुः नीलोत्पलम् इव अस्ति ।

(i) नीलम् उत्पलम् (ii) नीलानि उत्पलानि (iii) नीलस्य उत्पलम् (iv) नील उत्पलः

iii) रावणः रामहतः आसीत् ।

(i) रामाय हतः (ii) रामम् हतः (iii) रामेण हतः (iv) रामः ख्व हतः

iv) समाजे सदैव अहिंसा सम्मानीया भवति ।

(i) हिंसा न (ii) न हिंसा (iii) अहिंसा (iv) हिंसाय न

6. विकल्पेभ्यः शुद्धम् उत्तरम् चित्वा वाक्यानि पुनः लिखत - $1/2 \times 2 = 1$

i) धनम् लोकहिते दातव्यम् ।

(i) दात + व्यम् (ii) दा + तव्यम् (iii) दात + तव्यत् (iv) दा + तव्यत्

ii) बुद्धि + मतुप् भार्या अवदत् ।

(i) बुद्धिमत् (ii) बुद्धिमती (iii) बुद्धिमन्ती (iv) बुद्धिमान्

II. अधोलिखितेषु वाक्येषु स्थूलपदानां प्रकृतिप्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा
लिखत - $1 \times 3 = 3$

i) दान्नाः भूत + ठक् ज्ञानम् प्राप्नुवन्ति ।

ii) फलिनः वृक्षाः ख्व सदैव नमन्ति ।

iii) राजहंस + डीप क्रोधेन प्रविशति ।

7. प्रदत्तविकल्पेषु उचितम् अव्ययपदं चित्वा वाक्येषु रिक्तस्थानानि पूर्यत - $1 \times 4 = 4$

i) जलम् ----- जीवनम् असम्भवम् ।

ii) जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गाद् ----- गरीयसी ।

iii) दाताः ----- कदापि न भूयेयुः ।

iv) ----- वृष्टिः ----- मण्डूकाः ।

मञ्जूषा - [हस्ततः, विना, यत्र - तत्र, अपि]

8. चटिकां दृष्ट्वा समयं संस्कृतभाषया लिखत यत् पितामही कदा किम् कार्यम् करोति - $1 \times 4 = 4$

i) मम पितामही प्रातः 5:30 ----- वादने उत्तिष्ठति ।

ii) सा 6:00 ----- वादने ईशानन्दनां करोति ।

iii) सा 1:15 ----- वादने भोजनं करोति ।

iv) सायं 4:45 ----- वादने सा चायपानं करोति ।

9. अधोलिखित संवादेषु रिक्तस्थानानि समुचितं क्रिया-कर्म-कर्तृपदैः च पूर्यित्वा लिखत - $1 \times 3 = 3$

लता - सुदेश ! त्वम् किम् ----- ?

(i) करोति (ii) करोषि (iii) करोमि (iv) करोसि

सुदेशः - अधुना तु ----- पुस्तकम् पठ्यते ।

(i) माम् (ii) तेन (iii) मया (iv) त्वाम्

लता - शौभनम् ! अधुना त्वम् पुस्तकम् ----- ।

(i) पठथः (ii) पठति (iii) पठतः (iv) पठसि ।

10. प्रदत्तविकल्पेषु शुद्धमुतरं चित्वा रिक्तस्थानानि पूर्यत - $\frac{1}{2} \times 4 = 2$

i) मम विद्यालयः ----- (1) आदर्शः विद्यालयः अस्ति ।

(i) रुकेन (ii) रुकस्मै (iii) रुकः (iv) रुकम्

ii) पाठ्याः ----- (5) आसन् ।

(i) पञ्च (ii) पञ्चभिः (iii) पञ्चाः (iv) पञ्चम

iii) पुस्तकालये ----- (3) मित्राणि पुस्तकम् पठन्ति ।

(i) तिस्रः (ii) त्रीणि (iii) त्रि (iv) त्रयः

iv) तडागे ----- (4) कमलानि विकसन्ति ।

(i) चत्वारः (ii) चतुरः (iii) चत्वारि (iv) चतस्रः

शब्द - 'घ' [पठित अवबोधनम्] 30 अङ्काः

11. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा तदाधारितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत -

अप्य अन्यस्मिन् अहनि स मेघो यावत् महानसं प्रविशति तावत् सूपकारेण अर्धज्वलित काष्ठेन ताडितः । उष्णप्रचुरः मेघः वह्निना जाज्वल्यमानशरीरः निकटस्थाम् अश्वशालां प्रविशति दाहवदनया च भूमौ लुठति । तस्य क्षितौ प्रलुठतः तृणेषु वह्निज्वालाः समुत्थिताः ।

I. रुकपदेन उत्तरत -

i) सूपकारेण केन ताडयति ?

$\frac{1}{2} \times 2 = 1$

ii) मेघः कुत्र प्रलुठति ?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत -

2

कीदृशः मैघः अरुणशालां प्रविशति ?

III. विकल्पेभ्यः शुद्धम् उत्तरम् चिनुत -

1. X 2 = 2

i) 'अहनि' पदस्य विशेषणं किम् ?

(i) अथ (ii) अन्यस्मिन् (iii) मैघः (iv) प्रविशति

ii) 'पावकेन' अस्य पर्यायपदं किम् ?

(i) काष्ठेन (ii) तृणेषु (iii) वृक्षिणा (iv) भूमौ

12. अधोलिखितं श्लोकम् पठित्वा तदाधारितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत - [5]

चञ्चलं हि मनः कृष्ण! प्रमाथि व्यलवद्दृष्टम् ।

तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥

I. एकपदेन उत्तरत -

$\frac{1}{2} \times 2 = 1$

i) चञ्चलं किम् अस्ति ?

ii) मनसः निग्रहः कस्य इव दुष्करः ?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत -

1 X 2 = 2

(i) मनः कीदृशम् अस्ति ? (ii) मनसः निग्रहं किम् इव दुष्करम् अस्ति ?

III. भाषिक कार्यम् -

1 X 2 = 2

i) श्लोके अहम् इति कर्तृप्रस्य क्रियापदं किम् ?

(i) मन्ये (ii) निग्रहम् (iii) प्रमाथि (iv) सुदुष्करम्

ii) 'अतीव कठिनम्' इत्यस्य पदस्य कः पर्यायः श्लोके आगतः ?

(i) सुदुष्करम् (ii) मनसः (iii) दुष्करम् (iv) देवस्थ ।

13. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा तदाधारितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत - [5]

मयूरः - (प्रविश्य साट्टहासम्) सत्यं सत्यम् । अहमेव राष्ट्रपक्षी । को न जानाति तव
व्यानावस्थाम् ? मीनं धृत्वा वराकान् मीनान् घृलेन अधिगृह्य फूरत्या
भक्षयसि । धिक् त्वाम् ! अवमानितं खलु सर्वम् पक्षिकुलम् त्वया ।

काकः - रे सर्पभक्षक ! नर्तनात् अन्यत् किम् अपरं जानासि ?

मयूरः - श्रुतां श्रुताम् ! मम नृत्यं तु प्रकृतेः आराधनाः । पश्य ! यस्मिन् चन्द्रिका-
शोभितानां मम पिच्छानाम् अपूर्वं सौन्दर्यम् । मम केकारवं श्रुत्वा कोकिलः अपि लज्जते ।
मम शिरसि राजमुकुटमिव शिरसां स्थापयता विधाया एव अहम् पक्षिराजः कृतः ।

I. एकपदेन उत्तरत -

$\frac{1}{2} \times 2 = 1$

i) किं श्रुत्वा कोकिलः लज्जते ?

ii) केषाम् सौन्दर्यम् अपूर्वम् ?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत -

1 X 2 = 2

कः मीनान् कथं भक्षयति ?

III. विकल्पेभ्यः शुद्धम् उत्तरम् चिनुत -

1. X 2 = 2

i) 'कोकिलस्य' अपरं नाम किम् ?

(i) काकः (ii) हंसः (iii) पिकः (iv) व्यकः

14. 'चन्द्रिकाशोभितानाम्' विशेषणं कस्य पदस्य ?

- (i) मम (ii) पिच्छानाम् (iii) सौन्दर्यम् (iv) पश्य ।

14. अधोलिखित श्लोकस्य अन्वयं उचित पदक्रमेण पूरयित्वा लिखत -

1/2 x 8 = 4

क) अपूर्वः कौडपि कोशोऽयं विद्यते तव भारति ।

व्ययतो वृद्धिमायाति क्षयमायाति सञ्चयात् ॥

अन्वयः- (i) ----- ! तव अयं कोशः कः अपि (ii) ----- विद्यते । व्ययतः
(iii) ----- आयाति , सञ्चयात् (iv) ----- आयाति ।

ख) शक्रोऽहमस्मि देवेन्द्रस्त्वत्समीपमुपागतः ।

वरं वृणीष्व राजर्षे ! यदिच्छसि तदुच्यताम् ॥

अन्वयः- (i) ----- अहं देवेन्द्र (ii) ----- त्वत् समीपम् उपागतः (iii)
----- । वरं (iv) ----- यत् इच्छसि तत् उच्यताम् ।

15. वाक्येषु स्थूलपदानां स्थाने उचित प्रश्नवाचकपदं प्रयुज्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत - 1 x 4 = 4

i) जलविन्दुनिपातेन क्रमशः घटः पूर्यते ।

ii) प्राणिनाम् भ्रूता निद्रा कथिता ।

iii) कौकिलः आमृष्टो स्थित्वा पञ्चमस्वरेण गायति ।

iv) राजा नगरस्य समन्ततः दानशालाः अकारयत् ।

16. अधोलिखित वाक्यानि घटनाक्रमेण पुनः लेखनीयानि -

1/2 x 4 = 4

i) कर्मपुरनाग्नि नगरे प्रच्छन्नभाग्यनामकः कश्चित् कुमारः आसीत् ।

ii) मार्गः बहुभिः गर्तेः परिपूर्णः आसीत् ।

iii) रुकः उद्वण्डः बालकः अवदत् - भवन्तौ किमर्थम् सुपथं परित्यज्य कुपथेन गन्तुम् प्रवृत्तौ ?

iv) प्रच्छन्नभाग्यः बाल्यकाले विद्यां न प्राप्नोत् ।

v) तौ धनहरणार्थम् ग्रामान्तरं प्रस्थितौ ।

vi) तौ मिलित्वा चौरकार्यम् कुरुतः स्म ।

vii) प्रच्छन्नभाग्यः दुष्टबुद्धेः संगत्या चौरः अभवत् ।

viii) तौ मार्गे क्रीडतः बालकान् दृष्ट्वा अवदताम् - भो ! किमर्थं विषमे मार्गे क्रीडथ ?

17. अधोलिखितवाक्येषु स्थूलाक्षरपदानां प्रसङ्गानुसारं शुद्धम् अर्थं चिनुत -

1 x 3 = 3

i) आचार्यात् पादम् आदत्ते ।

(i) चरणम् (ii) अंशम् (iii) चतुर्थांशम्

ii) हेयम् च किम् ? अकार्यम् ।

(i) अश्वः (ii) पूर्वादिनम् (iii) त्याज्यम्

iii) वर्षतो तु त्वम् मानसं प्रलायसे ।

(i) ध्यावसि (ii) गच्छसि (iii) आगच्छसि ।